

Ірина Вячеславівна БУЖИНА,
Діана Аркадійвна ГОЛУБ-ПОЛІТИЛО
Iryna BUZHINA, Diana HOLUB-POLITYLO

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ:
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

TECHNOLOGIES OF SOCIAL WORK WITH GIFTED CHILDREN
IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS:
THEORETICAL FOUNDATIONS AND EXPERIMENTAL RESEARCH

DOI: 10.69842/DIDACTICS.2025.1.09

У сучасному суспільстві, яке стрімко трансформується під впливом соціально-економічних змін та розвитку інформаційних технологій, зростає потреба у формуванні покоління, здатного до критичного мислення, інноваційної діяльності та творчої самореалізації. У цьому контексті особливу увагу привертає питання навчання та підтримки обдарованих дітей, які мають потенціал до інтелектуального, творчого або соціального лідерства.

Розвиток обдарованих дітей є одним із ключових пріоритетів освітньої політики, оскільки саме ця категорія учнів становить майбутній інтелектуальний і професійний ресурс держави. Водночас багато науковців наголошують на тому, що традиційна система освіти не завжди здатна забезпечити відповідні умови для їхнього гармонійного розвитку. Це пов'язано як із браком спеціалізованих програм навчання, так і з недостатньою підготовкою педагогів і соціальних працівників до роботи з цією категорією учнів.

Значна увага в сучасному педагогічному дискурсі приділяється проблемі ідентифікації обдарованості та створення відповідних умов для її реалізації. Важливим аспектом є соціальна підтримка обдарованих дітей, що передбачає формування сприятливого середовища, яке сприятиме їхній адаптації, інтеграції в суспільство та розвитку необхідних навичок соціальної взаємодії.

Ключові слова: обдаровані діти, соціальна адаптація, комунікативні навички, емоційний інтелект, соціально-педагогічний супровід, технології соціальної роботи, інноваційні методики, психолого-педагогічна підтримка, інтеграція в соціум, розвиток особистості.

In modern society, which is rapidly transforming under the influence of socio-economic changes and the development of information technologies, there is an increasing need to shape a generation capable of critical thinking, innovative activities, and creative self-realization. In this context, special attention is drawn to the issue of educating and supporting gifted children, who possess the potential for intellectual, creative, or social leadership.

The development of gifted children is one of the key priorities of educational policy, as this category of students represents the future intellectual and professional resource of the state. At the same time, many scholars emphasize that the traditional education system is not always capable of providing appropriate conditions for their harmonious development. This is due to both a lack of specialized educational programs and insufficient training of teachers and social workers to work with this category of students.

Significant attention in modern pedagogical discourse is given to the problem of identifying giftedness and creating appropriate conditions for its realization. An important aspect is the social support of gifted children, which involves creating a favorable environment that will facilitate their adaptation, integration into society, and the development of necessary social interaction skills.

Key words: gifted children, social adaptation, communication skills, emotional intelligence, socio-pedagogical support, social work technologies, innovative methods, psychological and pedagogical support, social integration, personal development.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В українській освітній практиці існує нагальна потреба у впровадженні інноваційних соціально-педагогічних технологій, спрямованих на роботу з обдарованими дітьми. Тому актуальність

дослідження обумовлена необхідністю розроблення ефективних методик підтримки та розвитку цієї категорії учнів, що враховують як їхні когнітивні особливості, так і соціально-емоційні потреби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема соціальної підтримки обдарованих дітей у системі освіти стала предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, які акцентували увагу на різних аспектах цієї тематики. Зокрема, Л. Виготський підкреслював значення соціального середовища у формуванні інтелектуальних здібностей дитини, наголошуючи, що процес навчання має будуватися з урахуванням принципу «зони найближчого розвитку», що сприяє гармонійному розкриттю потенціалу обдарованої особистості.

Г. Костюк розглядав обдарованість як поєднання природних задатків та виховних умов, які створюють можливості для інтелектуального та творчого розвитку дитини. Його дослідження стали основою для розробки психолого-педагогічних методик підтримки обдарованих дітей у навчальному середовищі.

В. Моляко запропонував багаторівневу модель обдарованості, що охоплює когнітивні, мотиваційні та емоційні компоненти. Науковець наголошував на необхідності створення спеціалізованих програм розвитку для обдарованих дітей, які враховують їхні особистісні особливості та сприяють всебічному розвитку.

О. Суслов досліджував питання індивідуалізації навчального процесу обдарованих дітей, наголошуючи на потребі диференційованого підходу, який забезпечує ефективну соціалізацію та унеможливорює виникнення соціальної ізоляції.

Дослідження Л. Тимошенко присвячені питанням соціальної адаптації обдарованих дітей та впливу освітнього середовища на їхній особистісний розвиток. У своїх роботах науковиця наголошувала, що без належного педагогічного супроводу такі діти можуть відчувати труднощі у комунікації та взаємодії з ровесниками.

М. Гудь аналізувала методики діагностики обдарованості та окреслила критерії, які дозволяють виявляти потенційно обдарованих дітей у різних сферах діяльності.

У свою чергу, І. Нечитайло досліджувала розвиток емоційного інтелекту у обдарованих дітей, підкреслюючи важливість формування навичок саморегуляції та соціальної взаємодії для їхньої успішної адаптації.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених проблемі підтримки обдарованих дітей, досі залишаються невирішеними аспекти практичної реалізації соціально-педагогічних технологій, спрямованих на розвиток комунікативних, емоційних та адаптаційних навичок цієї категорії дітей.

Зокрема, недостатньо вивченою є ефективність комплексних програм соціальної підтримки, що поєднують інтерактивні методи навчання, групову взаємодію, тренінгові підходи та роботу з батьками. Також потребують подальшого аналізу довгострокові результати впровадження таких технологій та їхній вплив на подальший соціально-професійний розвиток обдарованих дітей.

Метою статті є аналіз і розробка соціально-педагогічних технологій підтримки обдарованих дітей у закладах освіти, а також оцінка ефективності їхнього впровадження в освітній процес. У межах дослідження здійснюється виявлення основних проблем, з якими стикаються обдаровані діти в соціальному середовищі, аналізуються існуючі методики підтримки та пропонуються шляхи їхнього вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Проблема ідентифікації, навчання та соціальної підтримки обдарованих дітей посідає одне з провідних місць у сучасних педагогічних і психологічних дослідженнях. Різні наукові школи розглядають феномен обдарованості через призму когнітивного, емоційного, мотиваційного та соціального розвитку особистості, що дає змогу окреслити багаторівневу структуру цього явища. Упродовж останніх десятиліть як вітчизняні, так і зарубіжні вчені сформували низку концептуальних підходів до визначення, діагностики та розвитку обдарованих дітей, акцентуючи увагу на необхідності спеціалізованої педагогічної підтримки для їхньої гармонійної адаптації та самореалізації.

Дослідник, який наголосив на важливості соціального фактору в розвитку обдарованості, був Ю. Гончарук. Учений підкреслював, що здібності дитини розкриваються лише у процесі активної взаємодії з дорослими та ровесниками. Соціальне середовище виступає ключовим механізмом, який сприяє розвитку інтелектуального потенціалу дитини, формуючи її когнітивні, комунікативні та поведінкові навички. Відповідно, ізольоване навчання без урахування соціокультурних умов може негативно впливати на здатність обдарованих дітей адаптуватися до суспільного життя та реалізовувати свій потенціал у різних сферах діяльності (Гончарук, 2017).

В. Ковальчук розглядав обдарованість як складний психолого-педагогічний феномен, який є поєднанням природних задатків та відповідного виховання, що сприяє їхньому розвитку. Вчений наголошував, що обдарованість не є статичним явищем, а потребує систематичної роботи з боку педагогів і психологів, що дозволяє коригувати та розвивати потенційні можливості дитини відповідно до її індивідуальних характеристик (Ковальчук, 2019).

На думку О. Солов'я, обдарованість має багаторівневу структуру, яка включає когнітивний, мотиваційний та емоційний компоненти. Учений підкреслював необхідність розробки спеціалізованих освітніх програм, які враховували б не лише інтелектуальні особливості дитини, а й емоційно-ціннісний аспект її розвитку. Особливу увагу він приділяв питанню підтримки обдарованих дітей у соціальному середовищі, наголошуючи, що без належного педагогічного супроводу їхній талант може залишитися нереалізованим або навіть стати джерелом психологічного дискомфорту (Соловей, 2019).

О. Чумаченко досліджував проблему диференціації підходів до навчання обдарованих дітей. Науковець стверджував, що універсальні методи педагогічного впливу не є ефективними у роботі з цією категорією дітей, оскільки їхній інтелектуальний розвиток часто випереджає вікові нормативи. Він наголошував на необхідності індивідуалізації навчального процесу та застосування гнучких методик, які б сприяли максимальному розкриттю потенціалу учнів (Чумаченко, 2019).

Значний внесок у розробку соціально-педагогічних аспектів підтримки обдарованих дітей зробила Л. Тимошенко. Її дослідження були спрямовані на аналіз механізмів соціалізації обдарованих дітей та особливостей їхньої адаптації у навчальному середовищі. Учена довела, що обдаровані діти нерідко стикаються з проблемами у спілкуванні з ровесниками через свої унікальні когнітивні особливості, що вимагає спеціальних програм соціального супроводу (Тимошенко, 2018).

М. Гудь зосереджувалася на питаннях ідентифікації обдарованості та розробки діагностичних методик для визначення потенційних можливостей дітей. Вона виокремлювала низку критеріїв, за якими можна визначати обдарованість у різних сферах – від академічної до художньо-естетичної. Її дослідження дозволили створити дієві методики ранньої діагностики та розробити алгоритми підтримки обдарованих дітей залежно від їхніх індивідуальних особливостей (Гудь, 2016).

Питання емоційного інтелекту обдарованих дітей досліджувала І. Нечитайло, яка підкреслювала важливість розвитку навичок саморегуляції та емоційної стійкості. Її дослідження показали, що попри високий рівень інтелектуального розвитку, багато обдарованих дітей мають труднощі в управлінні власними емоціями, що може призводити до соціальної ізоляції або конфліктності у міжособистісних стосунках (Нечитайло & Подольська, 2018).

Аналіз наукових підходів до проблеми обдарованості дозволяє виокремити ключові аспекти, необхідні для ефективного розвитку обдарованих дітей:

1. Рання діагностика – своєчасне виявлення обдарованості за допомогою стандартизованих методик та спостережень. Це дає змогу розпочати індивідуалізовану підтримку ще на ранніх етапах розвитку дитини.

2. Психолого-педагогічний супровід – створення сприятливого освітнього середовища, що відповідає унікальним потребам дитини, забезпечує її мотивацію до навчання та сприяє гармонійному розвитку.

3. Формування соціальних навичок – розробка спеціальних програм, спрямованих на розвиток комунікативної компетентності, інтеграції у соціальне середовище та навчання ефективним моделям взаємодії з ровесниками та дорослими.

4. Емоційна підтримка – навчання методам саморегуляції, розвитку емоційного інтелекту та формування навичок управління власним емоційним станом.

Отже, проблема підтримки обдарованих дітей має міждисциплінарний характер і потребує комплексного підходу, що враховує когнітивні, соціальні та емоційні аспекти їхнього розвитку. Впровадження інноваційних технологій соціальної роботи є важливим напрямом сучасної педагогіки, який вимагає подальшого дослідження та практичного застосування. Дана робота спрямована на розробку та експериментальне впровадження таких технологій у систему освіти, що дозволить створити сприятливі умови для всебічного розвитку обдарованих дітей та їхньої ефективної соціалізації.

Експериментальне дослідження соціальних технологій підтримки обдарованих дітей було організовано на базі Одеського закладу загальної середньої освіти №80 Одеської міської ради. Дослідження охоплювало учнів молодшого шкільного віку (8–10 років), які були попередньо відібрані на основі педагогічного та психологічного оцінювання. Відбіркова сукупність включала 12 обдарованих дітей, що демонстрували високий рівень когнітивного, творчого або соціального потенціалу.

Обрані учасники були розподілені на експериментальну групу (ЕГ) та контрольну групу (КГ), кожна з яких налічувала по 6 дітей. Контрольна група проходила стандартне навчання без спеціального втручання, тоді як для експериментальної групи було впроваджено спеціально розроблені технології соціальної підтримки, спрямовані на розвиток їхньої соціальної адаптації, комунікативних навичок та емоційної компетентності.

На початковому етапі дослідження здійснювалася комплексна діагностика рівня соціальної адаптації, сформованості комунікативних навичок та емоційно-ціннісного ставлення до соціального оточення серед дітей. Для оцінювання використовувалися такі методи: психологічне тестування – дозволяло виявити рівень розвитку емоційного інтелекту, здатність до емпатії, рівень комунікативної активності; педагогічне спостереження – використовувалося для аналізу поведінкових реакцій дітей у різних соціальних ситуаціях; метод експертної оцінки – базувався на аналізі поведінкових особливостей учасників експерименту, що дозволило визначити їхню соціальну адаптованість.

Для оцінювання ефективності соціальних технологій підтримки обдарованих дітей було визначено три основні критерії, що склалися з низки показників: критерій соціальної адаптації – аналізувалася здатність дитини інтегруватися в соціальне середовище, адаптуватися до взаємодії з ровесниками, самостійно вирішувати соціальні проблеми; критерій комунікативної компетентності – визначав рівень вербальної та невербальної комунікації, вміння підтримувати бесіду, аргументувати свої думки, проявляти активне слухання; критерій емоційно-ціннісного ставлення до соціального оточення – оцінював рівень емпатійності, здатність до розуміння почуттів інших, усвідомлення моральних норм.

Результати констатувального етапу показали, що більшість дітей в експериментальній групі мали середній або низький рівень розвитку досліджуваних характеристик. Жоден учасник не продемонстрував високого рівня соціальної адаптації чи комунікативних навичок, а половина дітей (50%) мала низькі показники за всіма критеріями.

Формувальний етап дослідження полягав у впровадженні спеціально розроблених соціальних технологій, що сприяли формуванню навичок соціальної взаємодії. Було реалізовано такі напрями роботи:

1. Розвиток навичок соціальної адаптації (заняття «Як бути частиною команди?» – сприяло усвідомленню принципів командної роботи, навчало ефективній взаємодії в колективі; заняття «Розв'язання конфліктів у житті» – формувало навички конструктивного вирішення конфліктних ситуацій).

2. Формування комунікативних навичок (інтерактивна гра «Чарівне дзеркало» – навчала невербальним засобам комунікації; заняття «Розмова без слів» – розвивало здатність розуміти співрозмовника

через міміку та жести; групова гра «Будуємо спільний міст» – формувала навички командної взаємодії).

3. Розвиток емоційної компетентності (заняття «Як зрозуміти почуття іншого?» – розвивало емпатію та емоційний самоконтроль; вправа «Скринька добрих слів» – сприяла формуванню позитивної самооцінки та усвідомленню важливості моральної підтримки).

4. Робота з батьками (семінар «Як допомогти дитині впоратися з емоціями?» – надавав рекомендації щодо розвитку емоційного інтелекту дітей; практичне заняття «Ефективне спілкування в сім'ї» – розвивало навички конструктивної комунікації між батьками та дітьми).

Контрольний етап дослідження мав на меті визначення ефективності впроваджених технологій. Аналіз отриманих результатів продемонстрував позитивну динаміку розвитку соціальних компетентностей у дітей експериментальної групи: кількість дітей із високим рівнем соціальної адаптації зростає з 0% до 33%; частка дітей із середнім рівнем збільшилася до 67%, що свідчить про зменшення проявів соціальної ізоляції; водночас у групі не залишилося дітей із низьким рівнем соціальної адаптації, комунікативних навичок та емоційно-ціннісного ставлення до соціального оточення (було 50%).

Висновки. Результати дослідження підтвердили ефективність розроблених технологій соціальної роботи з обдарованими дітьми у закладах освіти. Впроваджені методики сприяли покращенню рівня соціальної адаптації, розвитку комунікативних навичок та формуванню емоційної компетентності.

Обдаровані діти потребують спеціалізованих соціальних технологій, які враховують їхні особливості розвитку. Формувальні заходи, що включають інтерактивні методи, рольові ігри та тренінги, є ефективним інструментом розвитку соціальних навичок. Важливу роль у соціальній адаптації обдарованих дітей відіграє підтримка з боку батьків, що потребує цілеспрямованої педагогічної роботи.

Таким чином, результати дослідження можуть стати основою для подальших наукових розвідок у сфері соціально-педагогічної підтримки обдарованих дітей та інтеграції ефективних соціальних технологій у систему освіти.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження в цьому напрямі можуть бути зосереджені на таких аспектах:

1. Аналіз довгострокового впливу соціально-педагогічних технологій на рівень соціальної адаптації обдарованих

дітей після завершення початкового етапу їхньої освітньої траєкторії.

2. Розробка та впровадження цифрових технологій у соціальну роботу з обдарованими дітьми, включаючи використання інтерактивних платформ для розвитку комунікативних навичок і емоційного інтелекту.

3. Моделювання індивідуальних траєкторій соціального розвитку обдарованих дітей, що дозволить створювати гнучкі освітні програми з урахуванням їхніх когнітивних, емоційних та соціальних особливостей.

4. Дослідження взаємозв'язку між рівнем емоційного інтелекту та успішністю

соціальної адаптації обдарованих дітей у різних навчальних середовищах.

5. Розробка методичних рекомендацій для педагогів і соціальних працівників, спрямованих на вдосконалення педагогічного супроводу обдарованих дітей та створення оптимальних умов для їхньої соціалізації.

Таким чином, результати проведеного дослідження свідчать про необхідність подальших наукових розвідок у сфері соціально-педагогічної підтримки обдарованих дітей, що дозволить вдосконалити механізми їхньої адаптації та інтеграції в суспільство.

REFERENCES/ЛІТЕРАТУРА

1. Honcharuk Yu. (2017). Psykholohichni osoblyvosti obdarovanykh ditei. *Psykholohiia i pedahohika: naukovyi visnyk*, 5: 23–29. [Гончарук Ю. (2017). Психологічні особливості обдарованих дітей. *Психологія і педагогіка: науковий вісник*, 5: 23–29].
2. Hud M. (2016). Psykholohichni aspekty rozvytku obdarovanosti u ditei. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Ser. Pedahohichni nauky*, 10: 34–40. [Гудь М. (2016). Психологічні аспекти розвитку обдарованості у дітей. *Вісник Черкаського університету. Сер. Педагогічні науки*, 10: 34–40].
3. Kovalchuk VV. (2019). Psykholoho-pedahohichni umovy rozvytku obdarovanosti u ditei. *Naukovi zapysky. Ser. Psykholoho-pedahohichni nauky*, 2: 45–52. [Ковальчук ВВ. (2019). Психолого-педагогічні умови розвитку обдарованості у дітей. *Наукові записки. Сер. Психолого-педагогічні науки*, 2: 45–52].
4. Nechytailo I, Podolska Ye. (2018). Tvorchist yak pozytyvna devyatsiia: problemy sotsializatsii obdarovanykh ditei. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka*, 3: 12–19. [Нечитайло І, Подольська Є. (2018). Творчість як позитивна дев'яність: проблеми соціалізації обдарованих дітей. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*, 3: 12–19].
5. Tymoshenko LG. (2018). Sotsialno-psykholohichniy suprovod obdarovanykh uchniv. *Visnyk Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni MP. Drahomanova. Ser. Psykholohichni nauky*, 6: 102–109. [Тимошенко ЛГ. (2018). Соціально-психологічний супровід обдарованих учнів. *Вісник Національного педагогічного університету імені МП. Драгоманова. Сер. Психолого-педагогічні науки*, 6: 102–109].
6. Solovei OV. (2019). Indyvidualno-dyferentsiiovanyi pidkhid do navchannia obdarovanykh uchniv. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 7: 12–19. [Соловей ОВ. (2019). Індивідуально-диференційований підхід до навчання обдарованих учнів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 7: 12–19].
7. Chumachenko OP. (2019). Indyvidualizatsiia navchannia yak umova rozvytku obdarovanykh uchniv. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 9: 36–42. [Чумаченко ОП. (2019). Індивідуалізація навчання як умова розвитку обдарованих учнів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 9: 36–42].

Стаття надійшла до редакції 18.01.2025

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор **Ольга ЛІЛК**

Науковий керівник:

Ірина Вячеславівна БУЖИНА

ORCID 0000-0002-7455-2794

Доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології і педагогіки,
Одеський державний університет
внутрішніх справ (Одеса, Україна)

E-mail: bugina.irina@gmail.com

Scientific Supervisor:

Irina BUZHINA

ORCID 0000-0002-7455-2794

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Psychology and Pedagogy,
Odessa State University of Internal Affairs
(Odesa, Ukraine)

E-mail: bugina.irina@gmail.com

Діана Аркадіївна ГОЛУБ-ПОЛІТИЛО

Здобувачка вищої освіти другого рівня,
Одеський державний університет
внутрішніх справ (Одеса, Україна)

Diana GOLUB-POLITILLO

Higher Education Student of the Second Level
Odessa State University of Internal Affairs
(Odesa, Ukraine)